

զիծական չեշտ մը ունի — հազուազիւտ
բան հայ հին մատենագիրներու մօտ — ա-
ւելորդ չենք համարիր կրկնել:

Պատերազմի մէջ Մերուժանի ձին վի-
րաւորուելով ան չկրցաւ արագօրէն փա-
խուստ տալ: Մմրատ Բագրատունի անոր
ետեւէն հասաւ, կոտորեց հետք գտնուող
զինուորները և Մերուժանը ձերթակալեց
կողայովաի եղէզնուտի ափին: Ի սկզբան
Մմրատ կ'ուզէր անօրէնը տանիլ յազթական
բանակի հրամանատարութեան մօտ, բայց
վախնալով որ ներսէս կաթողիկոս կրնայ
միջամտել և ազատել Մերուժանը, որոշեց
տեղն ու տեղին հաշիւը մաքրել:

Մմրատ տեսաւ խուժմբ մը վրանաբնակ-
ներ, որոնք կրակ վառած են, միս խորո-
վելու երկաթէ շամփուրով: Եշխանը շամ-
փուր մը վերցնելով տաքցուց և բոլորեց
այդ պսակի ձեւով: Յետոյ կրակի մէջ կար-
մըրցնելով, մօտեցաւ դաւաճանին և ըսաւ.
«Քիզ կը պսակեմ, Մերուժան, որովհետեւ
կը փափաքէիր Հայոց թագաւոր ըլլալ, և իմ
հայրենի իշխանութեան կաթողիկոս է
պսակել քեզ»: Ու չիկացած երկաթը Մե-
րուժանի գլխուն անցուց մինչև անոր մեռ-
նիլը:

Այսպիսով, անգամ մըն ալ Բիւզան-
դական հեղինակութիւնը կը հաստատուէր
Հայաստանի մէջ: Ներսէս կաթողիկոս, նա-
մանաւանդ Մուշեղ Մամիկոնեան, աւելի
քան իր հայրը Վասակ, որուն չարաչար
սպանման վրէմն ալ կրկնակի գրգիս էր
զաւկին, այդ հեղինակութիւնը ամբացնե-
լու տենդագին աշխատանքին պիտի լծուէին:

ՀՐԱՄԱԴ. Ք. ԱՐՄԵՆ

Շաբանաւուէլ (21)

ԵՐԱԺԾԱԳԻՏԱԿԱՆ

ՄԻԶՆԱԴԱՐԵԱՆ

ՀԱՅ ԿՈՄՊՈԶԻՏՈՒՐՆԵՐ

17

ԵՐԱԺԾԱՄՊԵՏ ԳՐԻԳՈՐԻՈ

Իջնագարի հայ երաժշտական
արուեստի պանմութեան մէջ իր
ուրոյն էջն ունի նաև Գրիգորիո
երաժշտապետը, որի մասին յիշատակում
է «յոյժ մեղապարտ» գրիչ Խաչատուրը,
1247 թուին Դրագարկի մենաստանում
գրած սեարեկում և ինդրում է. «...
Մեղաց թողութիւն հայցեցէք ... Գրի-
գորիոսի երաժշտապետին. և ի ԱՊ.2 (696 +
551 = 1247) թուականիս հայոց ... գրե-
ցաւ սա (Նարեկ) ի հոչակաւոր մեծ անա-
պատիս, զոր Դրագարկ վերածայնի ... ի
հայրապետութեանն տեսոն Կոստանդեա և
ի բարեպատ թագաւորութեանն Հեթմոյ և
աստուածասէր իշխանաց իշխանին Կոս-
տանդեա ... Գրեցաւ ձեռամբ իմոյ Խաչա-
տրոյ՝ ցցուն գրչի, սուտանուն կրօնաւորի
և յոյժ մեղապարտի: Աստանաւոր աղաչեմ
զամենեսեանս, մեղաց թողութիւն հայցե-
ցէք ... և ի Գրիգորիոսի երաժշտապետի»:

13րդ դարի այս վաստակաւոր երաժըշ-
տապետի ստեղծագործութեան գլխաւոր
կինտրոնն է հանդիսանում Դրագարկի պատ-
մական վանքը, ուր նա ձայնագրում է և
գրի առնում հոգեսոր երգեր և աւանդ թող-
նում ապագայ սերունդներին:

Իր ստեղծագործութիւնների մէջ նա
երեան է գալիս որպէս վարպետ երաժիշտ
և իր գարաջրջանում փայլում է իր ինք-
նատիպ և ուրոյն երաժշտութեամբ և ա-
ռանձնայատուկ ոճով:

Հայ եկեղեցական երաժշտութեան մէջ
նրա ինքնուրոյն արտայայտութիւններից
մէկը, ձեռագիր յիշատակարանի վկայու-
թեամբ, իր արուեստի անմիջականութիւնն
է ու խորութիւնը: Թերես այդ երեսոյթով
էլ պիտի բացատրել, որ 13րդ դարի հայ
երաժշտութեան պատմութեան մէջ նա հըռ-

չակում է որպէս լաւագոյն երաժշտապետ, որն իր յօրինած երգերով հարստացրել է իր ժամանակի եկեղեցական երաժշտական մշակոյթի գանձարանը:

Այդ երգերը, որոնք ձեզ ցայտուն գաղափար են տալիս նրա երաժշտական փայլուն ձիրքի և կասուցողական արուեստի մասին, միջնադարեան հոգեոր երաժշտութեան պատմութեան համար անպայման նշանակալից են և ուշագրութեան արժանի: Ահա թէ ինչո՞ւ 13րդ դարի հայ եկեղեցական երաժշտութեան պատմութեան մէջ արուեստագէտ Գրիգորիոսը, որպէս հոգեոր երգեր յօրինող, որպէս ուրօյն և ինքնատիպ ստեղծագործող, ունի իր պատուաւոր տեղը:

18:

ԵՐԱԺԵՏԱՄԵՏ ՍՈՍԹՈՒԷԼ, ՎԱՐԴԱՊԵՏ

Միջնադարեան հայ երաժշտական մշակոյթի փայլուն գէմքերից մէկն է երաժշտապետ Սամուէլ վարդապետը, որի գեղարուեստական գործունէութեան պատմութեան էջերը մեզ տանում են 13րդ դարի կէսը:

Նա հանդիսանում է իր դարաշրջանի հոգեոր, եկեղեցական երաժշտութեան գարկ տուող լաւագոյն դրոշակակիրներից մէկը: Դա այն պատմաշրջանն էր, երբ Կիլիկիայում փայլում էին Դրազարկի գլորցի երաժշտապետ Յովաէքփը (1241 թ.), երաժշտապետ Գրիգորիոսը (1247 թ.), երաժիշտ Թոռորոսը (13րդ դարի վերջին և 14րդ դարի առաջին շրջանում) և ուրիշներ, որոնք ծաւալում են երաժշտական բազմակողմանի գործունէութիւն և նպաստում իրենց դարաշրջանի հայ ժողովրդի գեղարուեստական ճաշակի գարգացմանը:

Ահա նոյն 13րդ դարի կիսում նկարում է երաժշտապետ Սամուէլի պայծառ կերպարը, որ իրք երաժշտութեան դաստու աշխատում է Զորոյ բերդում և ամբողջ էութեամբ նուիրում է հայկական երաժշտական մշակոյթի գարգացման վեհ գործին:

Այս արժէքաւոր երաժշտապետի անունը 701 երկար տարիներ իր մի էջում գուրգուրանքով պահել է հնագոյն մի ձեռագիր, որի ճակատին կարդում ենք: «Մեկնութիւն կաթուղիկեաց» խորագիրը:

Դա գրուած է թղթի վրայ, բուօրգրավ, հայոց ԱԴ.թ (699 + 551 = 1250) թուին, Զուրոյ բերգում, և մեղաւոր և յետին գրչի: Ստեփանոսի ձեռքով: Զեռազրի յիշատակարանը հայ երաժշտութեան պատմութեան համար առանձին արժէք է ներկայացնում նրանով, որ այնտեղ երաժշտապետ Սամուէլ վարդապետի մասին կարդում ենք թէ չտա սեղմ, բայց այսպիսի թանկապին տողեր . . . Գրեցաւ ոգեշահ զիրս ձեռամբ մեղաւոր և յետին գրչի Ստեփի (անոսի) յանապատիս, որ կոչի Զորոյ բերդ . . . Եւ արդ, աղաչեմ հողացեալ բերանովս . . . յիշեսջի՞ք և զյառաջասացեալ վերայկացուք անապատիս և զնոգեոր հայրն և զբարի վարդապետ իմ զԱմուէլ երաժշտապետն և մակացոյ յաստուած այինն . . . զրեցաւ ի հայրապետութեան Տեղոն Կոստանդեա (յ) և ի թագաւորութեան հայոց քրիստոսապոսկ թագաւորին Հեթմոյ և աստուածասէր թագուհոյն Զապելի, որ է գուստը Լուսի թագաւորին . . . » (*):

Զորաբերդի պատմական վանքը լինելով հայ ժողովրդի հոգեոր մի կենտրոնը, միաժամանակ հանդիսանում է հայկական մշակոյթի կարևոր օջախներից մէկը: Այնտեղ բեղմանաւոր աշխատանք են ծաւալում վաստակաւոր գրիչներն ու նկարիչները, որոնք հայ գրչական և մանրանկարչական մշակոյթի գարգացման գծով խոչըր զեր են կատարում: Ինչ 1310 թուականին հանգէս է գալիս իգնատիոս գրիչը և զրում է մի «Նարակնոց», որի յիշատակարանում նա ընդգծում է հետեւեալ էական տողերը. . . Գրեցաւ եղանակաւոր տառո ի թուիս ԶԾթ (759 + 551 = 1310), ձեռամբ անպիտան և անարժան քահանայի իգնատիոսի, ի մենաստանիս, որ կոչի Զորոյ վանք, ընդհաննեաւ սրբուհոյ Աստուածածնիս . . . որք աւգտիք ի սմանէ ուսմամբ կամ գաղափարաւ, սրտի մտաւք յիշեսջի՞ք զգծող սորա զիգնատիոս և զազգայինսն մեր, և Սատուած յիշողացք ողօրմեսցի ի միւս անգամ գալուստն, ամէնս :

Զորոյ վանքի պարծանքն է կազմում նաև կոստանդին եպիսկոպոսի գրիչը, ուր նա ընդօրինակում է «Յայսմաւուրք» սի մի մասը:

(*) Տես Գարեգին Ա. Կաթողիկոսի «Յիշատակարանը ձեռագրաց», Անթիւիաս, 1951 թ.:

Նշանաւոր Զորոյ վանքի կամարների ներքոյ ստեղծագործում է մի այլ գեղագէտ գրիչ : Դա Առաքելն է, որ 1338 թուականին գրում է ԱՄԱՆՐՈՒՍՄՈՒՆՔ ձեռագիրը : Ահա՝ զրչագրի վկայութիւնը Քրեցաւ եղանակաւոր տառո, որ կոչի մանրուսումն և առջնթեր կցուրդ փոխման Աստուածածնի, ի թվին 22է (787 + 551 = 1338), ի թագաւորութեան հայոց Լանիի, որպէս արքային Աւշի, և ի հայրապետութեան) տեառն Յակոբա(յ) յանապատու, որ կոչի Զորոյ վանք, ընդ հովանեաւ սուրբ Աստուածածնիս և կինսարեր սուրբ հայնիս, ձեռամբ բազմամեկ, եղկելի և անիմաստ գրչի Առաքելին» :

Պատմական մենաստանում ստեղծում են նաև բարենպատ պայմաններ հայ երաժշտութեան զարգացման համար : Այնտեղ վաստակաւոր գրիչները ո՛չ միայն գրում են «Շարակնոց», «Մանրուսմունք» և հարլստացնում հայ երաժշտական արուեստի էջերը, այլև հանդէս է գալիս գեղարուեստագէտ Սամուէլ զարգապետը և իր մասնագիտական լուրջ կրթութեամբ փայլում է որպէս հմուտ ու ձեւակերպուած երաժշտագէտ, հոգեոր երգեր ճայնագրող և Զորոյ վանքի մշակութային գործիչ :

Նա մենաստանում, իրեն երաժշտութեան դասատու, առանձին ուշագրութիւն է գարձնում նոր սերնդի գեղարուեստական գաստիարակութեան վրայ : Իր շուրջն է համախմբում երաժշտական ընդունակութեամբ օժտուած երիտասարդ միաբաններին, որպէսզի նրանք սովորեն արուեստի անհրաժեշտ գիտելիքները և նույիրուեն ժողովրդի մէջ երաժշտութիւն տարածելու վեհ գործին :

Սակայն, սրաբի վարդապետա Սամուէլ երաժշտապետն իր հասարակական գործունէութիւնը չի սահմանափակում միայն մանկավարժական աշխատանքով, նույիրում է նաև ստեղծագործական-երգահանական արուեստին և իր յօրինած երգերով հարստացնում դարաշրջանի հայ եկեղեցական երաժշտութեան գանձարանը : Առհասարակ, որպէս հայ երաժշտական մշակոյթի վարդապան նախանձախնդիր արուեստագէտ, նա առաջիններից մէկն է, որ Զորոյ վանքում ո՛չ միայն միշտ բարձր է պահում հայ երաժշտական արուեստի գրօշը, այլև

երաժշտական կրթութիւն է տալիս վանքի ընդունակ երիտասարդ միաբաններին և նրանց սրտերում վառ պահում երաժշտական մշակոյթի սէրը : Եոյնպէս նա է, որ իր միջավայրում տարածում է հոգեւոր սքանչելի երգեր, որոնք խոր տպաւորութիւն են գործում ժողովրդի վրայ և նպաստում նրա երաժշտական դաստիարակութեանը : Այդ բեղմաւոր աշխատանքների չնորհիւ էլ Սամուէլ երաժշտապետն արժանում է մենաստանի միաբանների յատուկ ուշագրութեանը և վայելում ժողովրդի սէրն ու համակրանքը : Ահա թէ ինչո՞ւ նրա կատարած բազմերանգ գերը հայ երաժշտութեան պատմութեան մէջ խոչոր նշանակութիւն ունի :

19.

ԵՐԱԺԵՏԱԳԵՏ

ՊԱՐԳՈՎԱՆ ՎՐԴԻ ԱՐԵԿՈՎԱՅՐ

13րդ գարը հայ եկեղեցական երաժշտութեան պարգեւում է մի այլ վաստակաւոր երաժիշտ : Դա իր ժամանակի համբաւաւոր զիտեական օխմաստուն և հանձարեկ մշակ վարդապետ Արեւելցին է, որի ծննդեան վայրը մինչև օրս էլ յայնի չէ : — Նրա Արեւելցի կոչումից երեւում է, — զրում է տաղանդաւոր բանասէր Մանուկ Արեղեանը, — որ նա Արեւելցան Հայաստանից է եղել, հաւանօրէն Գանձակ քաղաքից կամ նրա շրջականներից, ծնուած է մօտ 1200—1210 թուականների մէջ :

Ուսել է նա նշանաւոր և արգիւնաշատ հեղինակ Յովհաննէս վանական վարդապետի մօտ և աշակերտակիցն է նշանաւոր պատմագիր Կիրակոս Գանձակեցու :

Վարդան վարդապետի կեանքի պատմութեան էջերը նշում են, որ նա երկար թափառում է զանազան վանքերում : Ուսիտի է զնում նախ երուսաղէմ, վերադարձին մտնում է Կիլիկիա և մի որոշ ժամանակ ապրում հայոց Հեթում արքայի և նրա եղբայրների մօտ : Ապա անցնում է Հռոմեական կաթոլիկոսի մօտ, որ նրան տեսնելով՝ շատ ուրախանում է Զոր տեսեալ, ուրախացաւ յօյժ, և առ իւր պահեալ յոլով ժամանակս, սիրով կապեալ ընդ նմա և զի ոչ կամէր երբէք մեկնիլ

ի նմանէ»։ Հայոց կաթողիկոսը նրա ձեռքով էլ ՀԱՅ արքական թուղթ և եկեղեցական կանոններ է ուղարկում Հայաստանի քաղաքները, աւաններն ու վանքերը և երեւելի իշխաններին։ Այնուհետեւ, 1246 թուին, նրան տեսնում ենք Կայանոյ, «Եւ ինքն եկեղելի Կայանոյի ի միայնարանն իւր, զոր ուրբ Անգրէ կոչէին, հանդէպ անառիկ բերդին Կայանոյ, և անդ գաղաքեալ յուսուցաննել զբացումօ, որք աշակերտէին նմա, գարգապետական բանին»^(*)։ Այնուհետեւ նա չըջում է մի շարք մենաստաններ — Խոր-Վիրապ, Թիգենեաց վանք, Սաղմոսավանք, Հաղպատ, Հառիճոյ վանք, Աղջոց վանք, որոնք իրենց մշակութային կեանքով նրա վրայ խոր տպաւորութիւն են թողնում։

Ուշագրաւ է այն, որ նրա համբաւը, որպէս լաւագոյն մանկավարժի և զիտնականի, ամէն աեղ տարածւում է և ամէն կողմից նրա մօտ են գալիս բազմաթիւ ուսումնատենչ ուսանողներ և զիտութեամբ ու գրականութեամբ պարապում։ Նրա լաւագոյն աշակերտների շարքում ուրոյն տեղ են գրաւում երկու պայծառ գէմքեր՝ Ներսէս Նշեցին և յայտնի մեկնող, բանաստեղծ և քերականագէտ Յովհաննէս Երզնկացին։ Նա իր իմաստութեամբ և անխոնջ վաստակով այնպիսի մեծ հոչակ է վայելում, որ 1264 թուին Հուրավու Եղղանը կանչում է նրան իր մօտ և պատւում։ Վերադարձին շարունակում է իր գրական-մանկավարժական զործունէութիւնը, մինչև իր մահը՝ 1271 թուականը։

Այս վաստակաւոր գրական մշակը հայ մատենագրութեան աւանդ է թողել գրական բազմաթիւ երկեր, որոնցից ամենանշանաւորը «Պատմութիւն տիեզերական օն» է (Մոսկուա, 1861 թ.)։ Աւոն Նաեւ մեկնութիւններ Երգ Երգոցի, Սաղմոսի, Դանիէլի և այլն։ Մանր երկերից յիշենք՝ «Յաղագս մեկնութեան քերականին», «Թուղթ . . . առ Հեթում թագաւորն» և ուրիշներ։

Սակայն, մի հանգամանք աւելի արժեքաւորում է նրա պայծառ կերպարը։ Իր անունը քանդակուած է նաև հայ երաժշտութեան պատմութեան մէջ։ Նա իր ձեռքում ո՛չ միայն բարձր է պահում հոգեսոր երաժշտական արուեստի գրութ, այլև հան-

գիսանում է իր գարաշրջանի երաժշտական գպրոցը զարգացնող վաստակաւոր մշակներից մէկը։ և ժողովրդի սրտում վառ է պահում երաժշտութեան սէրը։ Այդ տեսակէտից նա միջնադարի հայ երաժշտութեան պատմութեան մէջ ունի իր ուրոյն էջը։ Նրանից մեզ աւանդ են մնացել երաժշտական որոշ հատուածներ, որոնցից ուշագրաւ են Յովակիմայ և Աննայի, Երկուտասան Առաքելոց և Սահակ-Մեսրոպին (Թարգմանչաց) նուրիրած շարականները, որոնք գրաւիչ են իրենց երաժշտական արուեստի նրբութեամբ, զգացմունքի ջերմութեամբ ու գեղեցիկ պատկերաւորութեամբ և, որ էականն է, մինչև օրս էլ երգւում են։ Այդ եղանակների ետեւում ցոլանում է հմուտ և ձեւակերպուած լաւագոյն հայ երաժշտագէտը։

20.

ԵՐԱԺԻԵՏ ԹԱՐԱԾՈՒ

Ահա հայ երաժշտական արուեստի մի այլ վաստակաւոր մշակը։ Դա երաժիշտ Թորոսն է, որ ապրել է ու զործել 13րդ դարի վերջին և 14րդ դարի առաջին շըրջանում։ Նրա զործունէութեան զլիսաւոր վայրը հանդիսացել է Դրազարկի պատմական վանքը։ Կիլիկիայի հին մայրաքաջաք՝ Սսի սահմանում, անտառախիս մի ձորում, բարձրացել է ժամանակի լուսաւոր կենտրոններից մէկը։ Դրազարկի մենաստանը, որին ձեռագիր մատենաների յիշատակարանները գրուատում են մեծ, ականաւոր, հոչակաւոր, գերանչչակ, սուրբ, հրեշտակարնակ ածականներով։

Վանքի պատմութեան ամենափայլուն շըրջանը կազմում է 12-14րդ դարի կէսը։ Այդ ժամանակ է, որ մենաստանի իր կոչման բարձրութեան վրայ կանգնած միաբանութեան շարքում փայլում են գրական գեղարուեստական ձիբքերով օժտուած հոգեւորականներ։ Այդ վանքումն է, որ վարպետ գրչագրերը գրում են բազմաթիւ ձեռագիր մատենաներ, որոնց թանկացին մնացորդներն այսօր մեզ ցայտուն զաղափար են տալիս ժամանակի գրչագրութեան և գեղագրութեան արուեստների նրբութեան ու խորութեան մասին։ Սակայն, մի հանգամանք աւելի բարձրացնում է վանքի հմայքը։ Դա մենաստանի կամարների ներ-

(*) «Պատմութիւն Հայոց կիրակոսի Վարդապետի Գանձակեցւոյ», Թիֆլիս, 1908 թ., էջ 295։

քոյ կատարուած գեղարուեստական գործունէութեան գեղեցիկ պատկերն է։ Այստեղ, միաբանների շարքում, հանդէս են զալիս նկարչական հարուստ տուեալներով օժտուած խոշոր արուեստագէտներ, որոնք իրենց հմուտ վրձինով առանձին փայլ են տալիս մանրանկարչութեան արուեստին։ Այդ տաղանդաւոր նկարիչների շարքում առաջնակարգ տեղ է գրաւում մի համեստ, բայց փայլուն արուեստագէտ, մի վաստակաւոր քահանայ։ Դա Ասրգիս Պիծակն է, 14րդ դարի ամենատաղանդաւոր նկարիչը, ամենափայլուն ծաղկողն ու սոկողը։ Իր գեղարուեստական ստեղծագործութիւններով զարգարում է նաև բազմաթիւ ձեռագրերի էջերը, որոնցից շատերն իրենց ինքնատիպ ոճով, նրաւութեամբ ու խորութեամբ այսօր իրենց վրայ են կենտրոնացնում ամէն մի գեղարուեստագէտի հայեացքը և պատմում նրա վարպետ վրձինի և նկարչական նուաճումների մասին։

Նոյն գարագրչանում Դրազարկի վանքի միաբանների շարքում յայտնի է գառնում մի երաժշտ, որ նպաստում է իր ժամանակի երաժշտական արուեստի զարգացմանը։ Դա Թորոս երաժիշտն է, որ ապրել է և ստեղծագործել 13րդ դարի վերջին և 14րդ դարի առաջին շրջանում։ Նրա գեղարուեստական գործունէութեան գրեխաւոր վայրը հանգիստանում է Դրազարկի պատմական մենաստանը, ուր նաև ամբողջ էութեամբ նուիրում է հայ երաժշտական մշակոյթին։ Դա այն պատմաշրջանն էր, երբ Դրազարկի վանքն ապրում էր իր գրական, զիտական-գեղարուեստական գործունէութեան փայլուն շրջանը։ Ահա այդ ժամանակ մենաստանի իրենց կոչման և պարտականութեան բարձրութեան վրայ կանգնած արուեստագէտ միաբանների շարքում իր երաժշտական ընդունակութեամբ փայլում է երաժշտապետ Թորոսը։

Նրա մի այլ ուշագրաւ աշխատանքն իր ստեղծագործութիւններն են։ Իր երաժշտական գործունէութեան ընթացքում նաև արուեստին նուիրում է գեղեցիկ ձայնագրութիւններ, որոնցով նպաստում է միջնադարի երաժշտական արուեստի զարգացմանը։

Արուեստագէտի մի ուրիշ լաւագոյն ծառայութիւնն այն է, որ գաստիարակում և հայ ժողովրդին է նուիրում երաժշտա-

սէր մի ամբողջ սերունդ, որն իր ձեռքում բարձր է պահում հայ երաժշտական մշակոյթի գրօշը։

Ծնորհիւ իր մանկացարժական և գեղարուեստական բեղմնաւոր գործունէութեան՝ նաև իր գարագրչանում մեծ ժողովրդականութիւն է վայելում։ Սակայն, մի հանգամանք աւելի հոչակում է նրա անունը։ 1307 թուին Լեւոն Գ. և Հեթում Բ. արքաները, բարձր գնահատելով նրա մտաւոր պատրաստութիւնը և խոնհում ու լուրջ բնաւորութիւնը, գեսաբան են ուղարկում նրան Անգլիայի եղուարդ Բ. թագաւորի մատևյալ մասին Հ. Ա. Էփրիկեանի «Բնաշխարհիկ բառարան»ի 593-4րդ էջերում կարգում ենք հետեւեալ բնորոշ տողերը. «... Դրազարկի վանքն, անշուշտ, իւր զրից պատճառաւ, և կամ անոր մէկ մասն կոչուած է «Փոսոյ վանք»։ վանքս կոչուած է նաև «Աւագ» վանք։ — Վանաց միաբաններէն յիշելու արժանի է նախ Թորոս երաժշտալ կամ գասապետ։ որ 1307ին Լեւոն Գ. էն և Հեթում Բ. էն գեսաբան զըրկուած էր Անգլիոյ եղուարդ Բ. թագաւորին։ Յիշենք նաև սրբասէր քահանայն Սարգիս Պիծակ՝ որ ժամանակին հայ նկարչաց, սոկողաց և ծաղկողաց մէջ առաջին կրնարհամարուի։ Դրազարկ չէն և բարգաւաճ եղած է գրեթէ ԺԲ. դարու սկիզբէն մինչև ԺԴ. դարու կէսը» (տե՛ս նաև Սիսուան, էջ 230-234)։

Նշենք մի այլ ուշագրաւ երեւոյթ։ Վանքն իր մատենագրական, գիտական ու գեղարուեստական գործունէութեամբ միջնադարում ոչ միայն մեծ հոչակ է վայելում, այլև գառնում է հայ թագաւորների, թագուհիների և բարձրաստիճան հոգեւորականների պանթէոնը։ Այստեղ են հանգչում Ռուբրինեան արքաններից Թորոս Ա. և Բ., Թուրէն Բ. և Հեթում Ա., որ թագաւորում է 45 երկար տարիներ։ Այստեղ են ամփոփուած հայ թագուհիներից Զարէլ Ա., ժամանակի գաստակաւոր հոգեւորականներից Գրիգոր Տղայ Պահլաւիկ կաթողիկոսը, Կոստանդնովին Բարձրերդցի, Կոստանդնովին Գ. Լամբրոսնացին և ուրիշներ։ Այս երեւոյթներն էլ վկայում են վանքի վայելած մեծ հեղինակութեան, համբաւի և ժողովրդականութեան մասին։

ԱՐՄԵ ԵՐԵՄԵԱՆ

(Տարումակելի՝ 10)